

Волошин Д.,
мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ПРАКТИКА ВИЗНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИННИХ ТА ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Опубліковано: Волошин Д. Практика визнання міжнародних злочинних та терористичних організацій // Громадська думка про правотворення. 2023. №4.

У глобальному світі на сьогодні тероризм є важливою та гострою проблемою. Факти тероризму займають передові позиції у новинах провідних ЗМІ і мова може йти як про події локального, так і світового значення, про політичний, релігійний і т. д. тероризм, оскільки сучасне поняття цього явища дуже диференційоване і класифікувати його можна за багатьма критеріями. У сучасному світі терористичні організації діють у багатьох країнах, стикнутися з цим довелося сьогодні й Україні.

З початком повномасштабного військового вторгнення РФ на територію нашої держави, очевидним стало, що у складі російської армії також приймають участь приватні військові компанії, зокрема, так звана ПВК «Вагнер» у діях якої спостерігається багато ознак терористичної організації.

У зв'язку з цим, 6 лютого 2023 р. Верховна Рада України схвалила проект постанови № 8397, який було зареєстровано 30 січня 2023 р., про визнання приватної військової компанії «Вагнер» міжнародною злочинною організацією.

Співавторами законодавчої ініціативи виступили понад 60 нардепів із різних груп та фракцій. У документі наголошується, що Україна набула незаперечних доказів, що свідчать про злочинний характер діяльності ПВК «Вагнер». Також автори проекту постанови підкреслили, що бійці «Вагнера» причетні до дестабілізації, порушення прав людини та незаконних операцій із природними ресурсами у країнах Африки (ЦАР, Малі, Лівія) та Близького Сходу (Сирія), що свідчить про міжнародний характер їхньої злочинної діяльності.

Відповідно до тексту документа «Верховна Рада України закликає уряди та парламенти країн світу до аналогічних дій, зважаючи на характер діяльності ПВК «Вагнер» в Україні, ЦАР, Малі, Лівії та Сирії». Український парламент також рекомендує Офісу Генерального прокурора, Службі безпеки України, Міністерству внутрішніх справ України активізувати досудове розслідування кримінальних правопорушень щодо осіб, зокрема ПВК «Вагнер», підозрюваних у їх вчиненні на території України, з метою його якісного і оперативного здійснення та передачі відповідних матеріалів в установленому Законом порядку до суду.

Також Верховна Рада України 336 голосами підтримала постанову № 3735, згідно з якою звернулася до Організації Об'єднаних Націй,

Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОЧЕС, урядів і парламентів держав світу із закликом визнати російські приватні військові компанії терористичними організаціями.

Власне, така оцінка російських найманців не поодинокі. Так, нижня палата парламенту Канади одностайно підтримала постанову про направлення уряду пропозиції щодо визнання ПВК «Вагнер» терористичною організацією. Також групу «Вагнера» визнано міжнародною злочинною організацією Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США та запровадило санкції щодо фізичних та юридичних осіб, які пов'язані з цією ПВК. У грудні 2022 р. до конгресу США було внесено законопроект про визнання ПВК «Вагнер» терористичною організацією.

Отже, визначимо ключові поняття із зазначеної теми. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» визначає міжнародний тероризм, як здійснення у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження. Одна з основних цілей терористів – залякування, створення атмосфери страху, невпевненості, підрив стабільності міжнародних відносин.

До актів міжнародного тероризму належать:

- підриви приміщень посольств, місій, представництв або штаб-квартир міжнародних організацій;
- диверсійні акти на вулицях, в аеропортах, на вокзалах, у культурних центрах, приміщеннях тощо, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна і заподіянням шкоди здоров'ю людей або смерті;
- умисне використання вибухових пристроїв у будь-яких поштових відправленнях;
- будь-який диверсійний акт проти громадських споруд;
- убивство політичних (громадських) діячів іноземних держав;
- заколот із метою здійснення актів міжнародного тероризму і співучасть у них у будь-якій формі тощо.

Згідно з Законом України «Про боротьбу з тероризмом» терористична організація – це стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює

терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Серед головних особливостей терористичної діяльності, які визначає Закон, можна виокремити:

- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду і поширення ідеології тероризму;
- пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України;
- виїзд з України та в'їзд в Україну з терористичною метою.

На сьогодні в Україні визнання організації в якості терористичної можливе на двох окремих, але в той же час взаємопов'язаних між собою рівнях: політичному та юридичному, тобто судовому.

Політичний рівень передбачає активну участь у такій процедурі відповідних органів державної влади. В Україні на політичному рівні визнання організації терористичною здійснюється Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови.

У судовому механізмі провідну роль у визнанні організації терористичною відіграє суд. Юридичний рівень визнання організації терористичною регламентується Законом України «Про боротьбу з тероризмом».

Згідно з ч. 1 ст. 24 цього Закону, організація, відповідальна за вчинення терористичного акту та визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується.

Тобто для надання відповідній організації статусу терористичної необхідна обов'язкова наявність рішення суду.

Як вже вказувалося вище, організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

У Кримінальному кодексі України передбачена ст. 258-3, яка лише визначає склад злочину за створення терористичної групи чи терористичної організації та покарання за даний злочин, а саме позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Водночас ані Законом «Про боротьбу з тероризмом», ані ККУ або іншим нормативно-правовим актом не передбачений порядок визнання організації терористичною. Зокрема чітко не визначені:

- орган державної влади, якому належить виключне право на звернення до суду;
- суд, до юрисдикції якого відноситься розгляд справ про визнання відповідної організації терористичною;
- порядок розгляду відповідним судом такої категорії справ.

Тобто, той факт, що наразі відсутній чітко визначений порядок, за яким організація може бути визнаною терористичною, не дає можливості належним чином юридично реалізувати положення ст. 24 Закону «Про боротьбу з тероризмом». Остання прямо передбачає, що наявність рішення суду про визнання організації терористичною є обов'язковою.

Отже, українське законодавство ще має встановити чіткі критерії віднесення організації до терористичної.

Розглянемо зарубіжний досвід визнання організації терористичною. На сьогодні у світовій практиці, як зазначалося вище, для визнання організації терористичною використовуються переважно два шляхи: політичний і судовий.

Політичний механізм є характерним, зокрема, для США, Великобританії, Канади. Судовий механізм активно застосовується на пострадянському просторі, зокрема в РФ, Республіках Казахстан і Білорусь.

Більшість країн світу мають свої списки організацій, визнаних у цих державах терористичними. У США подібні списки терористичних організацій регулярно готують експерти держдепартаменту. Після цього Державний департамент оголошує заборону на діяльність цих організацій на території США. Громадянам США забороняється надавати фінансову і яку-небудь іншу допомогу цим організаціям. Список терористів оновлюється в США раз на два роки.

У Великобританії подібні списки готують співробітники Міністерства внутрішніх справ і передають на затвердження до парламенту країни. Британське антитерористичне законодавство дозволяє переслідувати не тільки організації, що діють на території Великобританії, а й ті, які використовують її як свою базу.

Складанням списку організацій, що мають статус терористичних, у Канаді займається Генерал-губернатор, що враховує в цьому питанні думки членів Таємної Ради та Міністра у справах громадської безпеки та надзвичайних ситуацій. Перебувати в ньому – не означає бути екстремістом, але це передбачає постійний контроль з боку правоохоронних органів. У разі появи прямих доказів підтримки терористів організацією, що знаходиться під наглядом, її власність може піддатися арешту або конфіскації, а щодо членів цієї організації буде порушено кримінальну справу відповідно до Антитерористичного Закону 2001 р.

Свій список терористичних організацій має й ООН. Держави, на території яких діє терористична організація, мають право звернутися до Ради Безпеки ООН з проханням включити до списку таку організацію. Відповідно до міжнародних норм, рахунки й усі активи організацій, визнаних ООН терористичними, заморожуються, накладається повна заборона на контакти з їх лідерами а також вводиться ембарго на постачання їм будь-яких видів зброї.

На сьогодні у світі діє велика кількість терористичних організацій, проте, найбільш відомими та впливовими з них є близько десяти.

Однією з найвідоміших на сьогодні терористичних організацій є «Ісламська держава» (ІД, також відома як ІДІЛ – «Ісламська держава Іраку і Леванту»), яка утворилася із залишків Аль-Каїди в Іраку (АКІ). Угруповання назвало себе ІДІЛ, щоб виразити свої регіональні амбіції, оскільки воно поширювало свою діяльність на сирійський конфлікт. У листопаді 2015 р. ІДІЛ здійснила серію організованих атак у Парижі, унаслідок яких було вбито майже 130 людей, включно з одним американцем, та поранено понад 350. У березні 2016 р. ІДІЛ організувала дві одночасні атаки в Брюсселі, унаслідок яких було вбито 32 особи, включно з чотирма громадянами США, і поранено понад 250.

17 грудня 2004 р. Державний департамент США визнав АКІ (тепер відому як ІДІЛ) іноземною терористичною організацією згідно з розділом 219 Закону про імміграцію та громадянство в чинній редакції.

Схожу мету та супротивників із ІД має «Аль-Каїда». Терористи цієї організації, яких нараховується близько тисячі, стверджують, що борються з США та країнами Заходу (а також усіма їхніми сателітами) за створення світового «Ісламського халіфату». Основним «місцем дислокації» організації вважається Афганістан, проте її глобальний вплив не обмежується цією країною.

Після вибухів посольств США в столицях Кенії та Танзанії 1998 р. Аль-Каїда отримала визнання терористичної організації № 1 у світі. На рахунку «Аль-Каїди» – планування і здійснення цілої низки великих терористичних актів, у тому числі терактів 11 вересня 2001 р. в США.

Ще одна терористична організація, яка впродовж 20 років використовувала терористів-смертників для знищення іноземних та урядових військ та залякування цивільного населення – «Талібан». У Канаді, Росії, Киргизстані, Таджикистані, Казахстані та низці інших країн «Талібан» визнано терористичною організацією, його діяльність заборонено. З листопада 1999 р. проти «Талібану» діють міжнародні санкції ООН за відмову видати терориста Осаму бен Ладена та сприяння терористичній організації Аль-Каїда. 1 вересня 2010 р. США визнали пакистанський «Талібан» міжнародною терористичною організацією.

Також однією з найвідоміших терористичних організацій, що тривалий час була на слуху є ХАМАС. Своїм «домом» близько 20 тис. терористів ХАМАСу вважають територію Палестини (Сектор Газа і Західний берег Йордану), а головним ворогом – Ізраїль. Декларована мета – визволення Палестини від сіоністів. ХАМАС вдало поєднує у собі відразу дві функціональні позиції, як політичну так і терористичну діяльність, хоча і з делегуванням терористичних повноважень до свого частково відокремленого бойового крила (бригади Ізз ад-Дін аль-Кассам). ХАМАС визнаний терористичною організацією Ізраїлем, Канадою, США, Британією, країнами Європейського Союзу і Японією, а також заборонений в Йорданії та Єгипті. Австралія терористичним визнає тільки військове крило ХАМАС. У грудні 2014 р. Європейський суд юстиції ухвалив рішення про виключення руху

ХАМАС зі списку терористичних організацій, але Європейський Союз планує оскаржити зазначене рішення. У Верховній Раді України також було зареєстровано проєкт постанови про засудження діяльності радикальної ісламської організації ХАМАС і визнання її терористичною організацією.

Майже ідентична ситуація спостерігається із організацією під назвою «Хезболла», яка в Лівані займає ключове місце в політичному житті. Основу ідеології «Хезболли» становлять цілі щодо тотального знищення представників християн на території Лівану (християн-маронітів), боротьба з будь-якими проявами прозахідного елементу в країні і як кінцева ціль це встановлення в країні ісламського режиму, будучи представниками мусульман шіїтів «Хезболла» вважає Іран своїм політичним та ідеологічним наставником, і тому встановлення ідентичного до Ірану політичного режиму в середині Лівану є бажаною ціллю.

Зазначена організація визнана терористичною урядами Ізраїлю, США, Канади та Бахреїну. Європейський Союз, Велика Британія, Австралія та Нідерланди визнають терористичною Зовнішню Організацію Безпеки «Хезболли». Із погляду деяких країн мусульманського світу вважалась групою опору окупантам, проте, Ліга арабських держав визнала «Хезболлу» терористичною організацією в березні 2016 р.

Підсумовуючи, треба зауважити, що схвалення Верховною Радою України проєкту постанови про визнання приватної військової компанії «Вагнер» міжнародною злочинною організацією є великим та важливим кроком в українському законодавстві. Такий крок сприятиме тиску на агресора та притягненню винних у здійсненні під час війни злочинів осіб до відповідальності, внаслідок чого Україна матиме змогу отримати можливість компенсувати ті збитки та втрати, які були спричинені незаконним повномасштабним вторгненням РФ на територію нашої держави (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Аносенков А. А. Деякі аспекти визнання в Україні організації терористичною / А. А. Аносенков // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 3. – С. 110 – 112. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/975?locale=en>; ЛІГА ЗАКОН*

(<https://ips.ligazakon.net/document/view/DI08690I?an=1>https://jurliga.ligazakon.net/news/217251_verkhovna-rada-viznala-pvk-vagner-mzhnarodnoyu-zlochinnoyu-organizatsyu; https://jurliga.ligazakon.net/news/217251_verkhovna-rada-viznala-pvk-vagner-mzhnarodnoyu-zlochinnoyu-organizatsyu; <https://ips.ligazakon.net/document/view/DI02522I?an=3>); Офіційний вебпортал Верховної Ради України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>); вебсайт «Українська правда» (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/12/7357606/>); Офіційний вебсайт уряду Сполучених Штатів (<https://cutt.ly/e8guCL5>); вебсайт «Мілітарний» (<https://mil.in.ua/uk/blogs/fenomen-organizatsij-hamas-ta-hezbollah-terorystichni-organizatsiyi-chy-politychni-partiyi-z-bojovym-krylom>);

вебсайт **благодійного** **фонду** **«Сила віри»**
(<https://www.slovoidilo.ua/2017/11/10/infografika/svit/oblychchya-teroru-my-znaemo-pro-najvidomishi-terorystychni-orhanizacziyi-svitu>); Велика українська енциклопедія
(https://vue.gov.ua/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC).